

4a. Jeppe Krogsgaard Christensen: Der er noget småbørnsagtigt, noget infantilt, ved sådan at få læst op

Teksten er en kronik fra www.berlingske.dk, 7. november 2016. Jeppe Krogsgaard Christensen er forfatter og kritiker.

Jeg læser én eller to bøger om ugen. Sådan har det været i mange år. Det er som at spise og sove. At læse er en del af mit liv på lige fod med de basale biologiske behov, men er alligevel anderledes fra mad eller søvn. Det siger sig selv. Men det opfylder ikke desto mindre et lige så presserende behov, nemlig behovet for at
5 være alene, og det er kun vokset i takt med at rummet omkring mig – som omkring enhver anden voksen – er blevet fyldt ud med familie, kolleger og så meget andet. At tiden alene er blevet til en knap synlig rest.

Men at læse er at være alene. Og så alligevel ikke, for i det øjeblik, en bog åbnes, melder nye stemmer, nye mennesker sig. På siderne vokser skikkelser og
10 steder. Eller ”på intet, på luftens tomhed, på den blanke væg”, som Paul Auster¹ skriver i ”Opfindelsen af ensomhed” om dét at se et andet menneske læse og være et helt andet sted, i en virkelighed, der er tilgængelig for alle, men kun er den enkeltes.

Bøger er en verden i verden, et rum i rummet, der opstår, når bogstaverne på
15 linjerne uden at forvandle sig alligevel bliver til billeder i hovedet, bag på øjenlågene, eller hvor det nu er. Det er en underfuld tilegnelse, der gør det mere overkommeligt at være i den virkelige verden. Marguerite Duras² har i sin lille bog ”At læse” skrevet, at det at læse er ”at søge lektüre uden for sig selv, at fortære denne lektüre, gøre den til sin, falde ind i søvnen og næste dag gå på arbejde,
20 slutte sig til millioner af andre, matrikel-ensomheden, tilintetgørelsen.”

At læse er også her sammenlignet med at spise. Et biologisk behov. Men Duras ser også læsningen som en form for ensomhed, der ikke er den samme som ensomheden i verden, ”matrikel-ensomheden”, men modsat den er vigtig at opsøge.

25 Indimellem møder jeg nogen, der har læst de samme bøger som jeg, og som jeg formoder har valgt den samme ensomhed. Men efter noget tid viser det sig, at de ikke har læst bogen, men hørt den som lydbog. Der stopper samtalen tit. Det er jo ikke det samme, vi taler om. At læse er mødet mellem et menneske og en bog. Med øjnene. En lydbog er noget helt andet; et møde mellem en stemme, der læser
30 op, og øret. Oplevelserne kan næsten ikke være mere forskellige. En boglæser er selv, inde i sit eget hoved, fortællestemmen, og sådan har det været i århundreder, men ikke altid. Augustin³ skriver i ”Bekendelser” fra omkring år 400 om et møde med biskop Ambrosius⁴, der overraskede ham ved at kunne læse indenad: ”Når han læste, løb hans blik ned over siden, og hans hjerte uddrog meningen, men
35 hans stemme var tavs, og hans tunge ubevægelig.”

¹ Paul Auster: (f. 1947) amerikansk forfatter.

² Marguerite Duras: (1914-1996) fransk forfatter.

³ Augustin: (354-430) filosof og teolog.

⁴ biskop Ambrosius: Biskop i Milano omkring år 400.

Det er vores læsemådes opståen, Augustin er vidne til. Her trækker litteraturen sig tilbage fra højtlesningen og ind i det enkelte menneske. Den bliver så at sige privat. Med lydbøgerne er der igen blevet lagt en anden stemme ind mellem den enkelte og bogen. Men der er noget småbørnsagtigt, noget infantilt, ved sådan at
40 få læst op.

Da jeg var på barsel, læste jeg Karl Ove Knausgårds⁵ seksbindværk ”Min kamp”, og når jeg var ude med barnevognen skiftede jeg, for at udnytte tiden, til lydbog. Hele den litterære energi gik tabt, ligesom irritation over oplæserens fejlagtige, indimellem uforståelige udtale af navne og begreber, han tydeligvis
45 intet kendte til, hele tiden dukkede op.

Men mest turrer det mig nok, at det kaldes en ”lydbog”. Ordets to dele – ”lyd” og ”bog” – er uforenelige. Bog er blik og indre blik, ikke øre og indre øre. Det kan være fint nok, det har bare intet med læsning og bøger at gøre, og når de såkaldte lydbøger er så populære, er det måske mest et udtryk for tiden: Når en anden
50 stemme læser op, er det muligt at foretage sig alt muligt imens: Vaske op, løbe en tur, rydde op, pudse vinduer, ja, de fleste former for fysisk aktivitet.

Læsning er helt anderledes krævende. Vil du have noget ud af en bog, skal du hengive dig til den, give den din udelte opmærksomhed. Og i de her tider, hvor alt skal reduceres til nytteværdi, er læsning eminent træning i koncentration. I ikke at
55 være på Facebook, ikke tjekke mails, ikke se sms-beskeder. Alt det, der godt kan blive plads til i selskab med en lydbog. Men ikke uden omkostninger. Væk er tegnene på siden, ordenes form, skriftsnittet, ens egen indre stemme, væk er virkeligheden i virkeligheden, rummet i rummet, ja, det meste af det særlige, som en bog er, kan opløses i selskab med lydbøger, som jeg mener burde være
60 forbeholdt svagtseende eller blinde. Ikke bare dem med dovne øjne.

⁵ *Karl Ove Knausgård*: (f. 1968) norsk forfatter.

4b. Sophus Helle: Hurra for højtlesning

Teksten er en kommentar fra weekendavisen.dk, 27. januar 2021. Sophus Helle er forfatter, oversætter og kulturhistoriker.

Man gør sig selv en bjørnetjeneste, hvis man kun læser digtet ”The Hill We Climb”, som Amanda Gorman præsenterede ved Joe Bidens indsættelse: Digtet skal høres. Det er hendes højtlesning – rytmen, pauserne, vokalerne, der messende forlænges, og konsonanterne, der falder som trommeslag – som gjorde værket til en verdenssensation. Gorman er pr. januar 2021 den nye frontfigur for spoken word, en performancetradition, der med inspiration fra bluesmusik, kristne salmer og den afroamerikanske frihedskamp fejrer netop det, genrens navn peger på: det talte ord. Digtet er en påmindelse til alle, der skulle have glemt det, om højtlesningens magi. Man kan nemt tro, at litteratur er ens, hvad enten man hører eller læser den, men de to medier gør værket til virkelighed på to helt forskellige måder og afslører anderledes aspekter af teksten: Et bogstavrim toner klarere frem i højtlesningen, mens et narrativt flow er nemmere at følge i en skreven roman. Men i dag er højtlesning en sjældenhed uden for børneværelset, og langt størstedelen af vores læsning foregår i stilhed.

Sådan har det ikke altid været. Før trykpressen kom til, forholdt det sig omvendt: Højtlesning var normen, og stillelæsning undtagelsen. I Augustins *Bekendelser* møder vi Sankt Ambrosius, der yndede at læse stille. Det fandt Augustin besynderligt, og han gjorde sit bedste for at forklare det: Måske ville Ambrosius spare på sin stemme af hensyn til søndagsmessen? Måske var han træt efter en lang arbejdsdag, eller bare genert?

Det er en scene, der ofte misforstås af moderne læsere: Mange tror, at al læsning før Ambrosius var højtlesning. Men oldtidens læsere var fuldt i stand til at læse i stilhed og gjorde det gerne, hvis de var alene. Det sære for Augustin var, at Ambrosius foretrak stillelæsning, selv når han havde muligheden for at læse højt. I antikken var det udbredt at læse en passage højt ved en sammenkomst, så de tilstedeværende kunne diskutere det, de havde hørt. Læsning var tidens Netflix: Ambrosius’ præference ville svare til, at jeg tog hjem til en ven, der foreslog, at vi skulle se en serie – på hver vores skærm.

Før trykpressen kom til, var bøger sjældne og højtlesning tilsvarende mere almindeligt. En enkelt bog kunne holde en hel forsamling beskæftiget, hvis man kunne skaffe den. Håndskrevne manuskripter var mere besværlige at producere end nutidens paperbacks, så teksterne måtte rejse fra hånd til hånd.

Et netværk af lærde sendte tekster til hinanden for at få det meste ud af de begrænsede bogudvalg. Hvis man levede i en mindre glamourøs provins, kunne der være mange mil til den nærmeste lærde, og så måtte man rejse. I dag bruger vi ordet »bogmekka« som en metafor, men i middelalderens verden var hajj – den årlige valfart til Mekka – det hippeste mødested for litteraturskere lige fra Afghanistan til Andalusien: Her var man sikker på at møde lærde læsere fra fjerne egne. I Ka’baens¹ skygge kunne man udveksle litterære nyheder eller anskaffe sig spændende skrifter, som en slags bogmessebonus til pilgrimsfærden.

¹ Ka’baen: en bygning i Mekka.

Den verden, hvor bøgerne var få og måtte suppleres af kollektiv højtlesning, blev for 500 år siden erstattet af Gutenbergs trykpresse. Det er intet tilfælde, at verdens største bogmesse, Frankfurter Buchmesse, kan spores tilbage til 1462, hvor Gutenbergs opfindelse ankom til byen: Den nye teknologi var også en
45 økonomisk revolution. Nu kunne bøger sælges til et tusindfold bredere publikum, og enhver kunne få sit eget eksemplar. Det var startskuddet til en idéhistorisk lavine, der gjorde bøger mere udbredte, mere folkelige – og mere stille.

Medieforskere kalder den tekstverden, trykpressen muliggjorde, for ”Gutenberg-galakser”, og jeg har altid syntes, at metaforen var passende. I denne
50 nye galakse er hver læseoplevelse et lyspunkt på en mørk baggrund. Med hver vores bog i skødet dykker vi ned i et andet univers, mens verden omkring os fortøner sig. Når vi træder ind i bogens verden, føler vi os som en del af et publikum, altså en skare af enstændende læsere og litteraturentusiaster. Med kulturhistoriker Benedict Andersons ord danner vi i trykpressens tid ”forestillede
55 fællesskaber”, hvor vi gennem tekster føler os forbundne med mennesker, vi aldrig har mødt. Ifølge Anderson ville nationalstater slet ikke kunne hænge sammen uden læsningens lim.

Men ganske som i en galakse er afstanden mellem stjernerne større, end man tror. I bøgerne føler vi os forbundne til forfattere og til andre læsere, men
60 læsningen er over de sidste århundreder forstummet: Den er blevet individualiseret og isoleret. Som litteraturkritiker Stefan Kjerkegaard siger om den moderne bogkultur: ”Litteratur er at være alene sammen.” I dag er vi alle Ambrosius.

Selv galakser har en ende. Trykpressens rige blev erstattet af et nyt medie: det
65 digitale. I dag er bøger blot én blandt mange former, vi kan nyde tekster i. Bogmediet har mistet sit monopol, og dét har ændret ved læsningens selvopfattelse. I trykpressens kølvand fulgte det, kritiker Dan Ringgaard har døbt litteraturkulten. At læse trykte bøger og aviser er ikke længere en selvfølgelighed i vores post-Gutenberg-verden, hvor Netflix og nyhedsscrolls altid er ved hånden.
70 Derfor bliver selve det at læse, og helst at læse fysiske bøger, en fetich i sig selv. Der er status i at læse, nu hvor læsning er gammeldags.

På sin vis er læsning blevet mere social nu: Det er blevet en del af vores selvopfattelse, en statusmarkør vi kan skilte med på sociale medier og i vores offentlige fremtoning. Men netop ved at gøre bøger til en identitet har den nye
75 medieverden også gjort læsningen endnu mere individuel. Selve læsningen foregår stadig ikke i fællesskab, for hvis man vil blære sig med sin læserstatus, skal man have læst hjemmefra, så man ikke blamerer sig med sin manglende viden. Vi mødes ikke i læsningen, der nu oftest foregår i stille ensomhed, men efter læsningen, som læsere.

Men som Gormans tale viser, kan de digitale medier også bruges til at bringe
80 det talte ord ud til lyttere fra hele verden. Med de nye medier som megafon kan højtlesningen blive så høj, at den giver genklang kloden over. Midt i nedlukningen kunne man 21. januar opleve en form for fællesskab, der på én og samme tid er urgammel og splinterny: et fællesskab, der samler sig om en højtlesning, og som samtidig er spredt over alle verdensegne.

85 Måske er det et varsel om en vordende galakse, hvor højtlesning igen kan finde sin plads?

4c. Søren Schauser: Ser du også lydbøger som “snyd” på læsevægten?

Teksten er en artikel fra berlingske.dk, 1. januar 2019. Søren Schauser er journalist.

Du læser avis. Og børnene derhjemme skal sikkert læse lidt hver dag.

For når man læser noget, kommer man jo lige et skridt foran – hvorimod man ikke bliver meget klogere af den sædvanlige småsnak i kantinen.

Eller hvad? Ville vi få nøjagtig samme eller måske endda større udbytte af
5 eksempelvis en god lydbog?

Amerikanske forskere med Daniel T. Willingham i front mener ja og har samtidig tændt op under en debat om læsningens naturgivne velsignelser:

Vi mennesker skal ikke nødvendigvis se læsning som den hellige gral, lyder deres konklusion. Vi kunne faktisk lige så godt tage en snak med naboen eller
10 høre lydbog i fitnesscentret. Måske endda med fordel i visse tilfælde.

Daniel T. Willingham er psykolog på University of Virginia med læsning som speciale og kendt som en isbryder på læsefeltet.

Han udgav bestselleren “The Reading Mind” sidste vinter og satte ekstra blus på debatten om skrift versus tale med en kronik i New York Times lige før jul:

15 Det skrevne sprog er et fænomen med højst 6.000 år på bagen, fremhæver han.

Mennesket har slet ikke udviklet en proces i hjernen specielt beregnet til det skrevne sprog endnu.

Vi bruger derfor stadig erfaringer fra det hørte ord i vores arbejde med afkodning af det læste ord og vil altså ofte forstå ordene bedst i en lyttet version.

20 Professorens fra Virginia er som udgangspunkt en varm tilhænger af læsning som sådan.

Han ser stadig læsning af eksempelvis faglige tekster som nødvendig og henviser til en undersøgelse af fagligt indhold på tekst og podcast:

Forsøgspersoner fik hver 22 minutter til en vanskelig artikel med henholdsvis
25 skrevne og indtalte ord og scorede klart højest i forståelsen af de skrevne ord.

Men det vil kun være sådan indtil videre, skriver professoren.

“Efterhånden som lydbøger bliver mere almindelige, vil den gennemsnitlige lytter blive stadig mere erfaren i sin afkodning af dem.”

Udfordringen med litteratur på lyd handler ifølge Willingham mere om vores
30 udfordring med multitasking – altså at fire ud af fem lydbøger høres i forbindelse med andre aktiviteter.

Læsning kan alligevel noget

Den amerikanske forsker har måske nok en pointe, siger professor Lars Qvortrup fra DPU¹ ved Aarhus Universitet.

35 “Vi forbinder læsning med prestige. Skrift ejer fremdeles en særlig kvalitet i dannede menneskers øjne,” siger han.

¹ DPU: Danmarks institut for Pædagogik og Uddannelse.

Men af en god grund?

“Ja, læsning af tekster er utrolig mange ting – og de kvaliteter kan selv den bedste podcast slet ikke komme i nærheden af.”

⁴⁰ Lars Qvortrup fremhæver det skrevne ord som langt mere åbent af natur: Indtaleren af en lydbog må nødvendigvis fremsige teksten med en bestemt tone eller retning – hvor det skrevne ord stadig overlader alt til læserens egen fantasi.

Han fremhæver også vores mange niveauer af læsning: Folk på vej til eksamen skal kunne skimme en tekst meget hurtigt og trækker så på teknikker indøvet ⁴⁵ gennem mange år.

Professoren ser opråbet fra sin amerikanske kollega som seneste led i et meget gammelt opgør mellem den elitære og den folkelige side af dannelsen og bruger Grundtvigs opgør på akademiet i Sorø som eksempel:

“Man skulle ikke bare sidde og læse hele dagen dengang,” siger Lars Qvortrup.

⁵⁰ “Man skulle op af den magelige stol og synge eller opdage naturen sammen. Grundtvigs kærlighed til det levende ord ejer en parallel i podcastens talte ord og har ad den vej fået et meget grundlæggende tag i os – på godt og ondt.”

“Skriftens to vigtigste kvaliteter er hukommelse og autoritet,” siger Lars Qvortrup.

⁵⁵ “Samfundet ville mangle sin hukommelse uden skrift. Hvis hukommelsen var baseret på mundtlig overlevering, ville ingen med sikkerhed vide, hvad der for eksempel skete i går eller under Første Verdenskrig.

Eller tag runeindskrifterne! De er helt uundværlige som supplement til de arkæologiske fund. Arkæologernes genstande viser, hvad folk gjorde og ⁶⁰ producerede – hvorimod skriften bærer den tids menneskers beskrivelse af sig selv. Ikke alene viser runerne, hvad folk gjorde. De viser også, hvordan man fortolkede sin tid.”

Og når professoren fra Aarhus siger skriften, så mener han skriften. Alt den velkendte på fast form. Ikke den på skærm.

⁶⁵ “Den digitale dokumentation er bestemt fantastisk på mange måder. Vi kan lagre og søge. Men det digitale har også en flygtighed, skriften ikke har. Digitale udtryk kan ændres eller forsvinde.

Mange af os har af samme grund stadig vores vægge plastret til med reoler. Her står de bestandige bøger. De er slægtens hukommelse og giver autoritet til ejeren. ⁷⁰ Jeg kan slå op i store tænkeres samlede værker eller læse deres breve til hinanden.

De samme skikkelser ville måske have skrevet mails til hinanden i dag og slettet dem bagefter af sikkerhedsgrunde. Eller de ville have talt med hinanden over FaceTime – hvorved samtalen ville være væk, så snart den var slut.”